

TÜRKİYƏ -YAPONİYA MÜNASİBƏTLƏRİ 1950-1960-CI İLLƏRDƏ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/104/118-121>

Məqalə 1950-1960-cı illər Türkiyə-Yaponiya münasibətlərindən bəhs etməkdədir. Belə ki, beynəlxalq təzyiqlər nəticəsində Türkiyə və Yaponiya dövlətləri arasında münasibətlər İkinci dünya müharibəsi zamanı kəsilmişdir. Müharibədən sonra 50-ci illərə qədər münasibətlər zəif inkişaf etmişdir. 50-ci illərin əvvəlində San Fransisko müqaviləsinin imzalanması ilə Türkiyə və Yaponiya arasında münasibətlər yenidən başlamışdır. Bu münasibətlər iki ölkə arasında siyasi sahədə başlamışdır. Hər iki ölkədə səfirliklər açılmışdır. Bundan sonra iş adamlarının fəaliyyəti nəticəsində, Türkiyə və Yaponiya arasında iqtisadi münasibətlər də qurulmuşdur. İqtisadi əlaqələrin qurulması siyasi münasibətlərin də inkişafına səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: Türkiyə, Yaponiya, Soyuq müharibə, siyasi əlaqələr, iqtisadi əlaqələr.

Giriş. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Türkiyə və Yaponiya münasibətləri tezliklə qurulmadı. Bu dövrdə Türkiyə və Yaponiya arasında bir problemlə məsələdə yox idi. Türkiyə və Yaponiya arasında münasibətlər, beynəlxalq təzyiqlərin təsiri nəticəsində zəifləmişdi. Belə ki, Kırım konfransının qərarlarına əsasən BMT-nin qurulmasında iştirak etmək üçün Türkiyə Yaponiyaya formal olaraq müharibə elan etmiş, ancaq bir güllədə atmamışdır.

Türkiyə respublikası ilə Yaponiya arasında münasibətlərin başlaması San Fransisko konfransının qərarları ilə başlamışdır. Buna təsir edən amillər Soyuq müharibənin başlaması, dünyanın iki qütblü sistemə keçməsi səbəb olmuşdur.

Belə ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra dünya ölkələrində Sosializmlə bağlı SSRİ tərəfindən təzyiqlərin artması da Türkiyə və Yaponiya münasibətlərinin yaxınlaşmasına səbəb olan amillərdən olmuşdur. Belə ki, dünyanın iki qütblü sistemə keçməsi bir tərəfdə sosialist, digər tərəfdə kapitalist dövlətlərin qruplaşmasına səbəb olmuşdur. Yaponiya və Türkiyə eyni mövqedə yəni kapitalist dövlətləri sırasında yer almışdır. Bu zaman Stalin hökumətinin Türkiyəyə təzyiqləri artmış, ərazi iddiaları, boğazlar məsələsi tez-tez SSR-nin təzyiq siyasətinə çevrilmiş, eyni zamanda Yaponiyada da kommunist partiyasının vasitəsilə sosialistlər hökumətə təzyiq göstərməyə cəhd etmişlər.

Yusuf Çeliker özünün “yüksek lisans tezində” bu barədə belə yazır: Soyuq müharibənin ilk qarşılaşması Koreya müharibəsi olmuşdur. SSR-nin artan təzyiqləri zəminində Türkiyə hökuməti BMT TŞ-nin qərarına müsbət cavab vermiş və Koreya müharibəsinə əsgəri heyət göndərmişdir. Türkiyənin milli təhlükəsizliyinin qorunması məqsədi ilə atılan bu addım onun NATO-ya daxil olmasına səbəb olmuşdur. Türk əsgərləri Koreyada qəhrəmanlıq göstərmiş, bu cəhd dünyanın olduğu kimi Yaponiyanın da diqqətini çəkmiş, yaralanan əsgərlər bu ölkədə müalicə olunmuş, əsgərlik müddətləri başa çatmış əsgərlər bu dövlətdən evlərinə təxliyyə olunmuşlar (4, s.33).

Muhammed Turp özünün yazdığı məqalədə Türkiyə və Yaponiya münasibətlərinin qurulmasının San-Fransisko konfransından əvvəl başladığını qeyd edir. Türkiyə və Yaponiya arasında İkinci Dünya müharibəsində kəsilən diplomatik əlaqələrin qurulması San-Fransisko müqaviləsindən öncə başladı. 2 iyul 1951-ci ildə Londonda konsul olan Mennan Tebelen Tokio baş konsulluğuna təyin olundu. San-Fransisko müqaviləsinin imzalanmasından sonra, Yaponiyaya gələn Mennan Tebelen bildirmişdir ki, razılaşmanın ardınca burada səfirlik açılacaqdır. Türkiyə cumhuriyyəti və digər müttəfiq dövlətlərlə Yaponiya arasında imzalanan barış müqaviləsi 12 may 1952-ci ildə TBMM-də təsdiqləndi və 17 mayda qüvvəyə mindi. Ardınca 21 oktyabr 1952-ci ildə general İzzət Aksalur Tokiyaya səfir təyin edildi (3, s.657-658).

Hiranao Matsutani isə doktorluq dissertasiyasında göstərir ki, onun ardınca da Yaponiyanın da Türkiyədə səfirliyi açılmış, ilk səfir Şinici Kamimura 4 iyul 1953-cü ildə təyin məktubunu prezident Celal Bayara təqdim etmişdir (2, s.31).

San-Fransisko müqaviləsində isə Türkiyə ilə əlaqədar 8 maddəsində göstərilirdi ki, Yaponiya Montrö müqaviləsi ilə əlaqədar qazandığı hüquqlarını itirirdi (2, s.31).

Bu dövrdən başlayaraq Türkiyə və Yaponiyada səfirliklər açıldıqdan sonra, siyasi, iqtisadi, mədəni münasibətlər inkişaf etmişdir. Bəzi illərdə bu münasibətlər səviyyəsində olmuş, bəzi illərdə isə əlaqələr səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir. Əlaqələrin zəif inkişaf etməsinə bu dövlətlərin bir- birindən uzaqda yerləşməsi səbəb olan amillərdən olmuşdur.

Türkiyə və Yaponiya münasibətləri siyasi sahədə başlamış, 50-ci illərdə diplomatik əlaqələrin inkişafı digər sahələrin də nisbətən inkişafına səbəb olmuşdur.

San-Fransisko müqaviləsinin imzalanmasından sonra siyasi sahədə münasibətlərin yaranması iqtisadi əlaqələrə də təsir etmişdir. Muharrem Turp məqaləsində göstərir ki, San-Fransisko müqaviləsinin ardınca ticari əlaqələr başlamış, 1951-ci ilin oktyabr ayında Türkiyə Yaponiyaya 10.0000 000 kilo duz ixrac etmişdir. Bunun ardınca 1953-cü il oktyabr ayında Yaponiya ticarət nümayəndə heyəti ilə Türkiyə ticarət nümayəndə heyəti arasında əldə olunan razılığa əsasən Yaponiyaya hissə-hissə 6600 ton pambıq ixrac edilmişdir. Bununla birlikdə Yaponiyadan avtomobil ehtiyat hissələri, mətbəə mürəkkəbi və s məhsullar idxal edilmişdir (3, s.661-662).

Arık Umut öz əsərində yazır ki, məhsullar nəgd ödənilməklə yanaşı barter üsulu ilə də ticarəti həyata keçirilmişdir (5, s.151-152).

Bununla da ticarət münasibətləri başlamış və davam etdirilmişdir. Buna həm də səbəb olan amillər Türkiyə və Yaponiyada hakimiyyətdə olan hökumətlərin bu işdə maraqlı olması da səbəb olmuşdur.

Yaponiyada Liberal Demokrat Hatoyamanın 1953-cü ildə yeni kabinet qurmasıyla və Türkiyədə də Demokrat partiyasının yenidən qələbə qazanmasıyla münasibətlərin qurulmasında müsbət çalarlar artmış siyasi əlaqələr inkişaf etməyə başlamışdır (1, s.39).

Bu da öz növbəsində əlaqələrin çox şaxəli inkişafına səbəb olmuşdur. Siyasi münasibətlərin yaranması, iqtisadi əlaqələrin də zamanla inkişafına səbəb olmuşdur. Lakin 50-ci illərin birinci yarısında siyasi münasibətlər demək olar ki zəif şəkildə mövcud olmuşdur. Lakin iqtisadi əlaqələr isə nisbətən inkişaf etmişdir. Buna türk və yapon iş adamlarının fəaliyyətləri şərait yaratmışdır.

Muharrem Turp məqaləsində göstərir ki, 7 yanvar 1954-cü ildə Türkiyəyə yapon iş adamları gəldilər. Türkiyədə aparılan danışıqlardan sonra, türk iş adamları Yaponiyaya 1954-cü ildə 100 ton buğda göndərmişlər (3, s.663).

1 fevral 1955-ci ildə isə Türkiyəyə yeni Yapon ticarət heyəti gəlmişdir. İki tərəfli aparılan danışıqların nəticəsi olaraq 1955-ci ilin 8 fevral tarixində Türkiyə ilə Yaponiya arasında ticarət və tədiyyə müqaviləsi imzalanmışdır (3, s.663).

Qeyd olunduğu kimi, 50-ci illərin birinci yarısında Türkiyə və Yaponiya arasında siyasi münasibətlər o qədər də geniş olmamışdır. Ancaq ikinci yarısında isə hökumətlərin qarşılıqlı səfərləri baş tutmuşdur.

Hiranao Matsutani doktorluq dissertasiyasında göstərir ki, 27 noyabr-3 dekabr 1956 tarixləri arasında Fatih Rüştü Zorlu (qısa zaman sonra Xarici İşlər naziri olacaqdı) rəhbərliyində Türk Parlament heyəti Yaponiyaya səfər etmişdir. Səfər zamanı Yaponiya Millət Məclisi üzvləri ilə görüşlər keçirilmiş, Türk nümayəndə heyəti Yaponiyanın sənaye müəssisələri ilə əlaqədar araşdırmalar aparmışlar. Bu səfər 1958-ci ilin aprel ayında baş tutan baş nazir Menderesin Yaponiyaya səfərinə hazırlıq məqsədi daşmışdır (2, s.32).

Yusuf Çeliker özünün “yüksek lisans” tezində göstərir ki, Türkiyədən Yaponiyaya hökumət səviyyəsində həyata keçirilən ilk rəsmi səfər Adnan Menderesin 1958-ci ildə həyata keçirilən ziyarəti olmuşdur. İki ölkə təmsilçilərinin görüşləri nəticəsində balıqçılıq, mədənçilik, hidroelektrik və enerji sahələrində texniki işbirliyi müqavilələri imzalanmışdır. Bu müqavilələr çərçivəsində türk hökuməti Beykozda bir su məhsulları və balıqçılıq məktəbi açmışdır. Bu məktəbdə yapon mütəxəssislərindən ibarət 5-7 nəfərlik heyət fəaliyyət göstərmişdir. Eyni zamanda bu məktəbə Yaponiya tərəfindən

müəyyən miqdar yardım ayrılmışdır. Bu məktəbdə təhsil alan məzunlara Yaponiyada staj keçmək imkanı yaradılmışdır.

Bununla birlikdə “Maden Tetkik ve Arama” instituna daimi olaraq mütəxəsislər göndərilmiş, bununla yanaşı cihazlar yardım edilmiş və türk mədən mühəndislərinə Yaponiyada təhsil imkanı verilməmişdir. Bununla yanaşı Dövlət su işləri və Türkiyə elektrik təşkilatı kimi təşkilatlara Yaponiyadan mütəxəsislər göndərilmiş, bir çox yapon mütəxəsis Türkiyədə su qaynaqlarının araştırılması və su anbarlarının qurulması məqsədilə uyğun yerlərin təsbit edilməsi kimi fəaliyyətlərdə çalışmışlar. Dəlaman bölgəsindəki fəaliyyətlərin Yapon mütəxəsislər tərəfindən həyata keçirilməsi buna misal olaraq göstərilə bilər (4, s.34).

Türkiyə və Yaponiya siyasi münasibətləri bu səfərlə yeni məcraya daxil olmuş, 50-ci illərdə başlayan siyasi görüşlər iqtisadi və mədəni görüşləri də özüylə bərabər gətirmişdir. Hiranao Matsutani doktorluq dissertasiyasında göstərir ki, bundan sonra 22-27 sentyabr 1959-cu ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisi sədri Refik Koraltan rəhbərliyindəki türk parlament heyəti Yaponiyaya səfər etmişdir. Yapon imperatoru tərəfindən qəbul edilən TBMM rəhbəri Koraltan və bərabərindəki heyət Yaponiya Məclis rəhbəri, baş nazir və digər rəsmi şəxslərlə görüşlər keçirmişlər (2, s.33).

Yaponiyanın Türkiyənin texniki sahəsinə yardım etməyə başlaması, baş nazir Menderesin Yaponiyaya səfəri zamanına, yəni 1958-ci ilə təsadüf etmişdir. Bundan sonra 1960-cı ildə ilk olaraq su məhsulları və balıqçılıq daha sonra mədənçilik, hidroelektrik və enerji sahələrində texniki sahələrdə işbirliyi başlamışdır. Bu zaman Yaponiyadan Türkiyəyə su məhsulları və balıqçılıqla bağlı mütəxəsislər göndərilmiş və onlar araşdırma aparmağa başlamışdır (2, s.45).

Göründüyü kimi, 1950-1960-cı illərdə Türkiyə və Yaponiya siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələri çox şaxəli olmamışdır. Buna səbəb olan amillər Türkiyə və Yaponiya arasında İkinci Dünya müharibəsindən sonra münasibətlərin yenidən qurulması, hər iki ölkə arasında olan ərazi məsafəsi və s olmuşlar.

Ancaq bu əsas məsələ olmuşdur ki, Türkiyə və Yaponiya arasında münasibətlər 1950-1960-cı illərdə siyasi sahədə başlasa da, burada iş adamlarının fəaliyyətinin genişlənməsi nəticəsində Türkiyə və Yaponiya hökumətlərinin də öz xarici siyasətlərinə yenidən baxmalarına səbəb olmuşdur.

1960-cı ildə Türkiyədə və Yaponiyada baş verən hökumət dəyişiklikləri Türkiyə və Yaponiyanın da siyasi və iqtisadi münasibətlərinə təsir etmişdir.

Nəticə. Ümumiyyətlə 1950-1960-cı illərdə Türkiyə və Yaponiya siyasi və iqtisadi əlaqələri çox geniş olmamışdır. Buna da səbəb olan amil ondan ibarət olmuşdur ki, Türkiyə Asiya qitəsinin qərbində, Yaponiya isə şərqində yerləşən dövlət olmuşdur. Bu dövlətlər arasında məsafənin olması, bundan başqa Yaponiyanın Yaxın və Orta Şərq siyasətinin, Türkiyənin isə Uzaq Şərq siyasətinin olmaması 1950-1960-cı illərdə bu münasibətlərin istənilən səviyyəyə çatmamasına səbəb olan amillərdən olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əmirov İsrail Calal oğlu. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Türkiyə - Yaponiya əlaqələri. 1945-2000. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
2. Hiranao Matsutani Yaponiyanın dış politikasında Türkiyənin yeri və önemi. Doktora tezi. İstanbul, 1994. www.nek.istanbul.edu.tr [29.02.2024].
3. Muharrem Turp. Türkiye-Japonya Arasında Diplomatik İlişkilerin Yeniden Tesisi ve Siyasi-İktisadi ilişkiler (1951-1960) // Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2020, Sayı: 69, s.653-669. - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/57707/822001> [29.02.2024].
4. Yusuf Çeliker. Dostluk ve İşbirliği bağlamında Türk-Japon ilişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2020, 97 s. - https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/247807/yokAcikBilim_10324076.pdf?sequence=-1 [29.02.2024].

5. Arık Umut A century of Turkish-Japanese Relations. A Special Partnership. Revised 2nd edition. The Japan-Turkey Friendship Centenary Program Committee, 1991. 311 p.
https://www.academia.edu/41634506/A_Century_Of_Turkish_Japanese_Relations [29.02.2024].

ИСРАИЛ АМИРЛИ

Старший преподаватель Бакинского Государственного Университета

ТУРЕЦКО-ЯПОНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 1950-1960 ГГ.

Статья посвящена турецко-японским отношениям в 1950-1960 гг. В результате международного давления отношения между Турцией и Японией были сокращены во время мировой войны. После войны отношения до 50-х годов развились плохо. В начале 1950-х годов отношения между Турцией и Японией начали после подписания соглашения Сан -Франциско. Эти отношения начались в политической сфере между двумя странами. В обеих странах были открыты посольства. После этого, между Турцией и Японией были установлены экономические отношения между бизнесменами. Установление экономических отношений привело также к развитию политических отношений.

Ключевые слова: Турция, Япония, холодная война, политические отношения, экономические отношения.

ISRAIL AMIRLI

Senior lecturer at Baku State University

TURKEY-JAPAN RELATIONS IN 1950-1960

The article is about the 1950s and 1960s Turkey - Japanese relations. Thus, as a result of international pressure, relations between Turkey and Japan were cut during the World War ICC. After the war, relations until the 50 years have developed poorly. In the early 1950s, relations between Turkey and Japan have begun signing the San Francisco agreement. These relations began in a political sphere between the two countries. Embassies have been opened in both countries. After that, economic relations between the businessmen were established between Turkey and Japan. The establishment of economic relations has also led to the development of political relations.

Keywords: Turkey, Japan, Cold War, political relations, economic relations.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 29 fevral 2024-cü il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 25 mart 2024-cü il

Rəyçilər: t.ü.f.d. İqbal Ağayev, t.e.d. Sani Hacıyev.